

**ULUSLARARASI
SEYFUDDÎN ÂMÎDÎ SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ**

**INTERNATIONAL
CONFERENCE ON SAYF AL-DIN AL-AMIDI PAPERS**

بحوث مؤتمر سيف الدين الآمدي الدولي

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Ahmet ERKOL

Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman ADAK

Yrd. Doç. Dr. İbrahim BOR

İstanbul 2009

© Eserin Her Türlü Basım Hakkı Anlaşmalı Olarak
Ensar Neşriyat'a Aittir.

ISBN : 978-605-5623-02-9

Kitabın Adı

Uluslararası Seyfuddin Âmidî Sempozyumu Bildirileri

Editörler

Doç. Dr. Ahmet ERKOL
Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman ADAK
Yrd. Doç. Dr. İbrahim BOR

Kapak Düzeni

Etik Ajans

Sayfa Düzeni

Utku SÖNMEZ

Baskı-Cilt

Nesil Matbaacılık

1. Basım

Ekim 2009

İletişim

Kıztaşı Cad. No: 10 Fatih / İstanbul

Tel : (0212) 491 19 03-04 Faks : (0212) 491 19 30

www.ensarnesriyat.com.tr e-mail : ensar@ensarnesriyat.com.tr

MEZHEPLER TARİHÇİLİĞİ AÇISINDAN SEYFUDDİN ÂMİDÎ

AL-AMIDI IN TERMS OF THE HISTORY OF ISLAMIC SECTS

سيف الدين الأمدى من وجهة نظر علم تاريخ المذاهب

Metin BOZAN*

As result of the fact that the differences in the religious understandings were institutionalized, in course of time, a great many religious sects/denominations appeared and adopted different approaches in the political and theological matters. The increase in the number of religious understandings and ideas like which religious sect was on the right path raised, in course of time, point of classifying these religious sects. Indeed, many Muslim scholars classified these sects and their sub-groups. In this context, we observe that Sayf al-Dîn Amidî also categorized them. In our paper, we shall dealt with the Amidî's approach towards the religious sects, his classification of them and its place within the traditional categorization of religious sects and the method he followed in this classification.

Mezhepler, daha teşekkül aşamasından itibaren, hem hz. Peygamber sonrası meydana gelen hadiseler ve hem de yaşadıkları dönemlerde ortaya çıkan problemlerle ilgili çeşitli risaleler yazmışlardır. Bu risalelerin ilk ör-

* Doç. Dr. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

neklerini hicri birinci asrın ikinci yarısından itibaren görmek mümkündür. Makâle olarak anılan küçük hacimli risalelerde mezhep mensupları, hem kendi fikirlerini izaha/savunmaya ve hem de muhalif gördükleri diğer fırkaları ret veya tenkite gayret etmişlerdir. Ancak süreç içerisinde durum değişmiş, mezheplerin çoğalması ve hatta mezhep/fırkaların bir çok alt fırkalara ayrılması üzerine, bu fırkaların kimliği, temel görüşlerinin neler olduğu, hangi alt fırkalara ayrıldıklarını öğrenmek, tanıtmak, tenkit veya reddetmek amacını güden risaleler/eserler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu, bazen (Abbasi halifesi Mehdi (158-169/774-785)'nin, 167/783 yılında hazırlattığı risale örneğinde olduğu gibi) yönetimlerin kendi iktidarlarını koruma refleksiyle, zararlı tehlike kabul edilen mezhep ve fırkaları tespit/tasnif faaliyeti olarak gerçekleşse de daha çok mezhep ve fırkaları tanıtır fikirleri hakkında toplumu aydınlatma ve tabii ki yanlış olduğuna inanılan fikirleri eleştirme gayesiyle ilmi bir faaliyet olarak ortaya çıkmış; mezhep ve fırkaların tanıtımına/tasnifine konu edinen eserler telif edilmiştir. Mezhepler tarihi yazıcılığı dediğimiz ve daha sonraları birer yazıcılık geleneğine dönüşen bu faaliyetin pek çok fırka mensubu tarafından gerçekleştirildiğini görmekteyiz. Nitekim, Harici Makâlât ve Fırak Geleneğine Harici fırkadan Sözelimi Harici Makâlât ve Fırak Geleneğine Sâlim b. Zekvân (I. asrın sonları ?), el-Kalhâtî (IV/X. yüzyıl ?), Mürcî-Mâturîdî Makâlât ve Fırak Geleneğine Hasan b. Muhammed el-Hanefiyye (100/718), el-Pezdevî (493/1099), Ebû Muhammed el-İrakî (VI/XII. asrın başı), Mutezîlî-Zeydî Makâlât ve Fırak Geleneğine Naşî el-Ekber (293/905), el-Hayyât (298/910), Neşvânü'l-Himyerî (573/1175), İmamiyye Şiasî Makâlât ve Fırak Geleneğine en-Nevbahtî (300/912), el-Kummî, Sa'd b. Abdillâh Ebû Halef el-Eş'arî (301/913), İsmâîlî Makâlât ve Fırak Geleneğine Ebû Hâtîm er-Razî (322/933), Hadis Taraftarları Makâlât ve Fırak Geleneğine Ait Eserler el-Malatî (377/987), İbnu'l-Cevzî (597/1200), es-Seksekî (683/1283), bunlara örnek olarak verilebilir. Ancak Makâlât ve Fırak geleneği dendiğinde kuşkusuz akla gelen en önemli mezhep Eş'arîliktir. Zira İslam dünyasında en çok eserleri tanınan alimler bu mezhep mensuplarıdır. Bizzat el-Eş'arî (324/936)'nin kendisinin yanı sıra, Bağdâdî (429/1037), İsfârî (471/1078), Şehristânî (548/1153) en çok bilinenleridir. Eş'arî Makâlât ve Fırak Geleneğine mensup ve bu gelenekte kendisinden sonra gelenleri de etkileyen önemli bir şahsiyet de Seyfuddin Âmidî'dir.

A. Seyfuddin Âmidî'ye Göre Fırkaların Doğuşuna Etki Eden Unsurlar

Yaşadığı dönemin en büyük dini/ilmi otoriterleri arasında yer alan Ebu-'l-Hasan Seyfuddin Âmidî (631/1233), nisbesinden de anlaşılacağı gibi aslen Âmid/Diyarbakırlıdır. Başta kelam, felsefe, fıkıh usulü ve mantık olmak üzere çeşitli ilim alanlarında yirmiden fazla eser bırakmış; çeşitli ilim dallarında olduğu gibi, fırka ve mezheplere dair görüşler de beyan etmiştir. Onun, fırkalara/mezheplere dair derli toplu bilgilere *Ebkâru'l-Efkar* adlı eserinde yer alan "Kible Ehlinde Hakka Muhalif Olanların Kafir Olup Olmadığı" başlığı altında yer verdiği görülmektedir. Burada Ehl-i Kible'den sayılmalarına rağmen hakka muhalif olanların itikadi durumunu; dini açıdan dünyada nasıl isimlendirileceklerini ve onlar hakkındaki hükmün ne olacağını ele almak istediğini beyan etmektedir. Ancak buna geçmeden önce muhalif olarak nitelendiği fırkaları tanıttığını ve İslam ümmetinden olanların görüşlerini yer vereceğini ifade etmektedir.

Faşlın girişinde Âmidî de tıpkı selefleri gibi, hz. Peygamber dönemine değinmekte; onun vefatı esnasında ümmetin birlik ve beraberlik içerisinde ve tek bir akideye sahip olduklarını söylemekte; muhalif olarak ise sadece münafıklıklarını gizleyenlerin varlığından söz etmektedir. hz. Peygamber'in vefatının ardından ise ihtilafların çıktığını söyleyip bunun sebeplerini maddeler halinde zikretmektedir.

Âmidî'ye göre ihtilafların bir kısmı içtihadî meselelerden kaynaklanmaktadır. İctihadi meseleler ile kastettiği hususlar, hz. Peygamber'in hastalığı dönemi ve vefatının ardından vuku bulan hadiselerdir. Ona göre bunlardan ilki hz. Peygamber'in vefatına yakın meydana gelen ve "Kırtas" olarak bilinen hadisedir. Âmidî de bu hususa değinmekte ve hz. Ömer'in peygamberin isteğine (onun sağlık durumunu gerekçe göstererek) itiraz ettiğini ve bize Kur'ân yeter dediğini ve bunun sahabe arasında tartışmaya yol açtığını; hz. Peygamber'in de tartışmanın uzaması üzerine sahabeden yanından ayrılmasını istediğini söylemektedir. Ona göre diğer bir ihtilaf sebebi de Uşame ordusudur. Hz. Peygamber, hastalığı esnasında bir ordu hazırlatıp başına azatlı kölesi Zeyd'in oğlu Usâme'yi getirtir. Ancak sahabenin bir kısmı, bu ordu ile sefere çıkmayı reddederler. Gerekçe olarak da yine hz. Peygamber'in sağlığını gösterirler. Diğer kaynaklarda da sıkça zikredilen diğer bir ihtilaf da hz.

Ömer'in Hz. Peygamber'in vefatının ardından, onun öldüğünü söyleyenleri cezalandıracağını, onun tıpkı Hz. İsa gibi göğe yükseltildiğine dair ifadeleri içeren rivayettir. Âmidî'nin bu hadiseyi de ictihadi meseleler arasında değerlendirmesine rağmen, bu rivayetin sıhhati hususunda ilim dünyasında ciddi tartışmaların olduğu hususunu belirtmekte fayda vardır. İctihat kapsamında değerlendirdiği bir başka husus da Hz. Peygamber'in nereye defnedileceği meselesidir. Yine Âmidî, Hz. Peygamber'in vefatı ile birlikte merkezi otoriteye zekat vermeyi reddedenlerle mücadeleye de değinmektedir. Burada Hz. Ömer'in zekat vermeyenler ile savaşılmamasını, Hz. Ebu Bekir'in ise zekat vermeyenler ile mücadeleyi savunduğunu aktarır. Ayrıca Fedek arazisi üzerinde Hz. Peygamber'in kızı Fatıma'nın talebini de zikreder. Yukarıda verilen hususları birer paragraf da olsa aktaran Âmidî, Hz. Ebu Bekir'in seçilişine değinmeden, onun Hz. Ömer'i atamasını, Hz. Ömer'in de vefatına yakın Hz. Osman'ın seçilişi ile sonuçlanan şurayı, Hz. Osman'ın öldürülüşünü, Hz. Ali-Muaviye çatışmasını birer cümleyle vermesi; Cemel ve Siffin'in savaşlarının ise sadece adlarını zikretmesi dikkat çekicidir. Zira esas ihtilaf sebeplerinin çok kısa geçilen ve hatta mahiyetlerine dair malumat verilmeyen konulardan kaynaklandığı bilinen bir husustur.

Âmidî'ye göre, ictihadi meselelerin ardından fırkaların doğuşunun nedenlerinden birisi de bazı fer'î hususların hükümlerindeki ihtilaftır. Bu ihtilaflara örnek olarak kelâle, erkek ve kız kardeş ile birlikte olduğunda dedenin mirasının hükmü, dişlerin diyeti gibi hususları vermektedir. Ardından da bu tür ihtilafların Sahabe döneminin sonlarına kadar uzandığını; Ma'bed el-Cühenî, Gaylân ed-Dimeşkî, Yunus el-Esvârî'nin ortaya çıkıp kader hususunda muhalefet ettiğini; hayır ve şerrin Allah'a nispetini reddettiklerini söylemektedir. Yine burada da Âmidî, bu meseleleri izahta pek istekli davranmamakta, ihtilafın temel konularından birisi olan kader meselesine sadece atıfta bulunmaktadır.

B. Yetmiş Üç Fırka Rivayeti Bağlamında Seyfuddin Âmidî

Âmidî'ye göre erken dönemlerden itibaren başlayan ihtilaflar, gittikçe artmış, görüşler farklılaşmış, böylece farklı görüşlere sahip "Ashâbu'l-Makâlât" ortaya çıkmış; Müslümanlar arasında yetmiş üç fırkaya varan bölünmeler yaşanmıştır. Ona göre ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılması da bir tesadüf değildir. Zira Hz. Peygamber, bunu daha önce haber vermiştir ki bu, O'nun

apaçık bir mucizesidir. Bununla müellif, Hz. Peygamber'in gayba dair bir bilgi verdiğini kastetmekte ve rivayeti onun Nübüvvetine delalet eden bir mucize olarak değerlendirmektedir. Söz konusu rivayette Hz. Peygamber, Yahudilerin yetmiş bir fırkaya, Hristiyanların yetmiş iki fırkaya ayrıldığını, kendi ümmetinin ise yetmiş üç fırkaya ayrılacağını söylemiş, bu fırkalardan sadece birisinin cennete diğerlerinin ise cehenneme gideceğini söylemiştir. Rivayetin devamında Hz. Peygamber'e cennetlik olan fırka sorulmuş, Hz. Peygamber de *"benim ve Ashabımın izinden gidenlerdir."* buyurmuşlardır. Her ne kadar Âmidî, rivayeti gayba dair bir mucize olarak değerlendiriyor olsa da öncelikle bu rivayetin hem senet ve hem de metin açısından bir takım sıkıntıları ihtiva ettiğini belirtmek gerekmektedir. Nitekim ümmetin akıbetine dair olan rivayetler tetkik edildiğinde görülecektir ki, bir kısmında sadece sayı olarak ümmetin yetmiş iki veya yetmiş üç fırkaya ayrılacağı ifade edilmekte; Cennetlik ve Cehennemlik olanlar belirtilmemektedir. Diğer bir grup rivayette ise isim verilmeden sadece birisinin cennete gideceği, diğerlerinin ise cehennemlik olacağı bildirilmektedir. Diğer bir grup rivayette ise Cennete girecek fırkanın niteliğine işaret edilmektedir ki bunlardan bir kısmında bu fırka "cemaat" şeklinde tavsif edilirken, diğer bir grup rivayette ise *"benim ve Ashabımın izinden gidenlerdir."* şeklinde ifade edilmektedir. Bir grup rivayette ise sayı verilmeden ümmetin bölüneceği belirtilmekte ve sadece cemaate tabi olanların kurtulacağına değinilmektedir. Hatta bunların ötesinde sadece bir fırkanın cehennemlik diğerlerinin ise cennetlik olduğunu ifade eden bir rivayete dahi rastlamak mümkündür. Bu durumda, rivayet metninin bir anlam genişlemesine; hatta bir dönüşüme uğradığını; bunu dikkate aldığımızda ise rivayette bir inşa faaliyetinin söz konusu olabileceğini söylememiz mümkündür.

Söz konusu rivayeti mezhebi kaygılarla değerlendirenler sadece Ehl-i Sünnet mensupları değildir. Bu hususta Şiiilerin ve Mu'tezililerin de rivayet üzerinde tasarrufta bulunduklarını; rivayetin kendi düşüncelerine uygun versiyonlarını aktardıkları görülmektedir. Şii İmami kaynaklara dayanan söz konusu rivayetlerden birisinde Hz. Peygamber'in *"ümmeitim yetmiş üç fırkaya ayrılacak bir fırka kurtulacak diğerleri ise helak olacaktır, Kurtuluşa eren fırka ise sizin velayetinize sınımsız sarılan ve sizin ilminizi öğrenen ve sizin içtihadınızla amel edenlerdir. ... "* dediği, bir başka rivayette ise *"Fırka-i Nâciye"* olarak *"Benim vasıme tabi olanlardır"* diyerek Ali'nin omzuna vurup (onu işaret ettiği) aktarılır. Mu'tezili alim İbnu'l-Murtazâ (840/1437) da Ümmetin çeşitli fırkalara ayrılacağını en hayırlısı ve öze sadık olanının Mu'tezile olduğunu içeren bir hadis zikretmektedir. Bu durumda Ehl-i Sünnet kaynaklarında zikredilen

hadislerin son kısmında yer alan “*cemaat*” ve “*benim ve Ashabımın izinden gidenlerdir.*” şeklindeki ifadeler Şii İmami kaynaklarda yerini “*vasi*” yani başta Hz. Ali olmak üzere on iki imama tabi olanlara bırakmakta; Mu‘tezililerde ise bunun Mu‘tezile olduğu ifade edilmeye çalışılmaktadır. Öte yandan “Fırka-i Nâciye”nin kim olduğu hususunda da makâlât/fırak yazarlarının ittifak ettiğini söylemek güçtür. Söz gelimi Haricilerin İbâdiyye koluna mensup fırka yazarı Kalhatî (IV/X. yy.) diğer fırkaları zikrettikten sonra “geriye Kur‘ân, Sünnet ve icmâ üzere bir tek fırka kalmaktadır, o da İbâdiyye’dir.” demektedir ve bununla “Fırka-i Nâciye”/kurtuluşa erecek fırkanın kendileri olduğunu ifade etmektedir. Şii İsmailî alim Ebû Temmâm (IV/X asır) ise yetmiş üç fırka rivayetini değerlendirirken, birbirleri ile sürekli mücadele içerisinde bulunan “Ehl-i Zahir”in ihtilaf edip çeşitli fırkalara ayrıldığını “Ehl-i Batın”ın ise Hz. Peygamber’in tebliğine başladığı dönemden beri oldukları hal üzere kaldığını söyleyerek “Fırka-i Nâciye”nin Batiniler/İsmaililer olduğu tevilini yapmaktadır. Öte yandan Ehl-i Sünnet mensupları olarak kabul edilen fırka mensuplarının bir kısmı da yetmiş üç fırka rivayetinin son kısımda bulunan “*cemaat*” ile kimin kastedildiğine dair yorumlarda farklılıklar göstermekte; bunun kendi alt fırkaları olduğunu söylemektedirler. Nitekim Mürcie’ye mensup ve çağdaş mezhepler tarihçileri tarafından Hanefî-Maturidî fırak geleneği içerisinde mütalaa edilen Ebû Mutî‘ Mekhûl b. el-Fadl en-Nesefî (318/930), *Kitâbu’r-Redd ‘alâ Ehli’l-Bida’ ve’l-Ehvâ’* adlı eserinde bunun *Ehlu’l-Cemâ’ati’l-Murciûn* olduğunu savunmaktadır. Görülmektedir ki fırak yazarlarının yetmiş üç fırka ile ilgili rivayette, sadece lafzen değil; kastedilen/işaret edilenler üzerinde de ittifak etmemektedirler. Bu durumda tıpkı diğerleri gibi Seyfuddin el-Âmidî’nin “Fırka-i Nâciye” ile ilgili yaklaşımının da (kendi din anlayışını esas alan) öznel bir yorum biçimi olduğu rahatlıkla söylenebilir.

C. Seyfuddin Âmidî de Fırkaların Tasnifi

Yetmiş üç fırka rivayeti ile ilgili problem sadece bunlarla sınırlı değildir. Bu husustaki en ciddi sıkıntılardan birisi de fırkaları yetmiş fırka esasına göre nasıl tasnif edileceğidir. Bu hususta farklı yaklaşımlar söz konusudur. Eş‘ârî, Fahrüddin er-Râzî, İbnu’l-Cevzî, Neşvânü’l-Himyerî gibi alimlerin fırka/mezhepler ile ilgili eserlerinde bu rivayetten hiç bahsetmemiş ve fırkaları tasnifinde yetmiş üç rakamını esas almamışlardır. Ancak pek çok makâlât/fırak yazarı ise bu rivayeti esas alarak fırkaları yetmiş üç sayısına göre tasnif etmeye çalışmışlardır. Âmidî’nin de böyle bir tasnife girişmiş; fırkaları öncelikle sekiz ana başlıkta ele alarak yetmiş üç alt başlık şeklinde sıralamıştır.

Âmidî, sekiz ana fırkayı: Mutezile, Şia, Havâric, Mürctie, Neccâriyye, Cebriyye, Müşebbihe ve Fırka-i Nâciye şeklinde sıralamakta, ardından da tek tek her bir fırkanın alt kollarını vermekte, her birisinin ayırd edici fikirlerine değinmektedir.

Söz konusu sekiz ana fırka ve alt fırkalarının Âmidî'deki tasnifi ise şöyledir:

I. Mu'tezile.

Kaderiye olarak da anılan bu fırka yirmi fırka olarak mütalaa edilmektedir.

(1) Vasiliyye,	(11) Sâlihiyye
(2) Amriyye,	(12) Hâbitiyye,
(3) Hüzeyliyye,	(13) Hadsiiyye,
(4) Nazzâmiyye,	(14) Mameriyye,
(5) Esvâriyye,	(15) Sümâmiyye,
(6) İskâfiyye	(16) Hayyâtiyye
(7) Ca'feriyye	(17) Câhuziyye
(8) Bişriyye	(18) Ka'biyye
(9) Murdâriyye	(19) Cübbâiyye
(10) Hişâmiyye	(20) Behşemiyye

II. Şia.

(1) Sebâiyye	(11) Zürâriyye
(2) Kâmiliiyye	(12) Yûnusiyye
(3) Beyâniiyye	(13) Şeytâniye
(4) Muğîriyye	(14) Rezzâmiyye
(5) Cenâhiyye	(15) Mufavvîda
(6) Mansûriyye	(16) Bedâiyye
(7) Hattâbiyye	(17) Nusayriyye ve el-İshâkiyye
(8) Gurâbiyye	(18) İsmâiliyye
(9) Zemmiyye	(19) Zeydiyye
(10) Hişâmiyye	(19.1) Cârudiyye
	(19.2) Süleymaniyye
	(19.3) Butriyye
	(20) İmâmiyye

III. Havaric

Havaric de yirmi fırka olarak mütalaa edilmektedir.

- (1).Muhakkimetu'l-Ûlâ
- (2) Beyhesiyye
- (3) Ezârika
- (4) Necedâtu'l-âziriyye (bu fırka, havaric başlığı altında zikredilmemekte ancak tasnif sırasında değinilmektedir.)
- (5) Sufriyye
- (6) İbâdiyye
 - (5.1) Hafsiyye
 - (5.2) Yezidiyye
 - (5.3) Hârisiyye
 - (5.4) (Kendisi ile Allah'ın kastedilmediği tâat fikrini savunan) Bir fırka
- (7) Acârîde:
 - (7.1) Meymûniyye
 - (7.2) Hamziyye
 - (7.3) Şa'ibiyye
 - (7.4) Hâzimiyye
 - (7.5) Ma'lûmiyye
 - (7.6) Mechûliyye
 - (7.7) Salîtiyye
 - (7.8) Seâlîbe de dört alt fırkaya ayrılmaktadır.
 - (7.8.1) Ahnesiyye
 - (7.8.2) Ma'bediyye
 - (7.8.3) Şeybâniyye
 - (7.8.4) Mükerrremiyye

IV. Mürcie:

Mürçietu'l-Hâlise olarak adlandırdığı mürcieyi beş fırka olarak mütalaa etmektedir.

- (1) Yûnusiyye
- (2) 'Ubeydiyye

(3) Ğassâniyye

(4) Sevbâniyye

(5) Tümeniyye

V. Neccariyye

Neccâriyye fırkası üç fırka olarak

(1) Burğûsiyye

(2) Za'farâniyye

(3) Müstedrike

VI. Cebriye

Cebriye alt fırkaları zikredilmemekte sadece Cebriye-i Hâlisâ ve Cebriye-i Mutevassita olarak iki isim verilmektedir.

VII. Müşebbihe

VIII. Fırka-i Naciye Bunlar: Eş'arîler, Selefi çizgideki Ashabul Hadis ve Ehl-i Sünnet ve'l-cemaattir.

Âmidî, söz konusu fırkaları isim isim zikrettikten sonra bunların tamamının yetmiş iki fırka olduğunu söylemekte, ardından da bunların kaçır fırka olduğunu ifade etmektedir. Buna göre: Kaderiye 20, Şia 22, Havaric 20, Mürcie 5, Neccâriyye 3, Cebriye 1, Müşebbihe 1, toplam yetmiş iki fırka. Her ne kadar yukarıda fırkaların toplamı yetmiş iki şeklinde verilmişse de mezheplerin sayımında uyguladığı kriterlerde -şayet müstensih hatası değil ise- bir standart görülmemektedir. Sözelimi her ne kadar Şii fırkaları yirmi iki olarak zikrediyorsa da Zeydiyye'nin hepsi bir fırka olarak kabul edildiğinde yirmi fırka, Zeydiyye sayılmayıp sadece alt fırkaları hesaplandığında yirmi iki fırka, alt fırkaları ile birlikte Zeydiyye de sayıldığında yirmi üç fırka çıkmaktadır. Öte yandan Zeydiyye için uyguladığı tasnifi İmami fırkalar için de uygulaması veya Zeydiyye'yi zikretmeden sadece alt fırkaları vermesi daha tutarlı olurdu. Yine yirmi olarak zikredilen Harici fırkalar sayıldığında ilk başta yedi fırkaya ayrılmaktadır. Alt fırkalara sahip Harici fırkalar istisna edilerek sayıldığında yirmi, ismi zikredilen tüm fırkalar sayıldığında ise yirmi üç fırka ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Âmidî, Acaride'nin on fırka olduğunu söyle-

mesine rağmen sekiz alt fırka çıkmakta; tüm fırkalar sayıldığında ise on bir veya on iki fırka olabilmektedir. Yine Cebriye'yi Cebriye-i Halisa ve Cebriye-i Mutevassita olarak ikiye ayırmasına rağmen, tasnifte tek bir fırka olarak zikretmektedir. Yukarıdaki fırka tasnifte görüldüğü gibi, Âmidî de tıpkı fırkaları Hz. Peygamber'in bir mucizesi olarak takdim ettikleri yetmiş üç sayısı ekse-ninde tasnif eden pek çok fırak müellifiyle benzer şekilde sayıyı tutturmada zorlanmış; kendisiyle çelişme riskini göze alarak, oluşturulan bir geçmiş algısını ispat etmeye çalışmıştır.

Âmidî'nin tasnifinde kurtuluşa eren fırka "Fırka-i Nâciye, yetmiş üçüncü fırka ise Eş'arîler, Selefi çizgideki Ashabul Hadis ve Ehl-i Sünnet ve'l-cemaattir. Burada söz konusu fırkaların neden kurtuluşa eren fırkalar olduğunu da açıklamaktadır. Ona göre bu fırkalar kaderi olarak isimlendirdiği Mu'tezile, Şia, Havâric, Mürchie, Neccâriyye, Cebriyye, Müşebbihe'nin bid'atlerine bulaşmamış ve bu nedenle Fırka-i Nâciyye olarak tavsif edilmişlerdir.

D. Seyfuddin Âmidî'nin "Öteki" Algısı: Bid'at Fırkaların Dini Konumu

Seyfuddin Âmidî, kurtuluşa eren fırka olarak Eş'arîler, Selefi çizgideki Ashabul Hadis ve Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat grubunu zikrettikten sonra sapkın/bid'at ehli olarak nitelediği mezkur fırkaların dünyadaki hükümlerine geçer. Burada söz konusu ana fırkaları tek tek ele alarak hangi hususlardan dolayı tekfir edildiklerine değinir ve bu hükümleri açıklar. Âmidî'nin burada genelde Bid'at ehli fırkaların tekfiri hususunda ileri sürülen fikirlere mesafeli durduğu görülür. Bu hususta ileri sürülen Halku'l-Kur'ân, Sıfatlar, Sahabeye dil uzatılması, Allah'ın cisim olduğu iddiası gibi gerekçelerin yeterli olmadığını izah etmeye çalışır. Âmidî'nin bu hususta mümkün olduğunca bid'at ehli olarak tanımladığı "öteki" fırkaların tekfir edilmesine pek sıcak bakmamakta; aksine bir fırka/grubun tekfir edilmesi hususundaki kuralları zorlaştırmaya çalışmaktadır. Bu hususta diğer fırkalar aleyhinde zikredilen "*Kaderiler bu ümmetin mecusileridir*" gibi rivayetleri de tevil etmekte, ümmetin icmaına ters düşmeyi ise bir kimse/fırkanın tekfiri için yeterli olmadığını söylemektedir. Ancak hulul, Hz. Peygamber'in getirdiklerini inkar gibi aşırı fikirlere sahip fırkaları ise istisna ederek onların küfre girdiğini belirtmektedir.

Âmidî her ne kadar Bid'at ehli fırkaların tekfirine mesafeli yaklaşmakta ise de söz konusu fırkaların cehennemlik olduklarını ve Ahirette helak olacaklarını düşünmektedir. Yine söz konusu fırkalar ile muamelat hususunda da

dışlayıcı bir tutum izleyerek onları mürtet hükmünde değerlendirmektedir. Bundan dolayı kestiklerinin yenmeyeceği, kadınlarının nikahlanmayacağı, katillerine diyet gerekmeyeceği gibi sonuçlara varmaktadır. Söz konusu kişilerin tövbe etmeleri durumunda dahi bu davranışlarında samimi olup olmadıklarına bakılması gerektiğini, şayet korkudan dolayı tövbe etmişler ise bunun kabul olup olmayacağı üzerinde ümmetin ihtilaf ettiğini belirterek mesafeli bir tutum takınmaktadır.

Değerlendirme

Mezheplerin teşekkülü ile birlikte her fırka/mezhep mensupları, ötekilerini tanıma ve mezhepleri tasnif etme ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu istek süreç içerisinde makâlât yazıcılığı geleneklerini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan Eş'ârî makâlât geleneğinin mümessilleri de mezhepleri kendi perspektiflerinden tasnif etmeye gayret etmişlerdir. Eş'ârî makâlât geleneği tetkik edildiğinde Eş'ârî ve Şehristânî gibi alimlerin dışındakiler genelde fırkaları yetmiş iki/yetmiş üç fırka hadisi bağlamında tasnif etmişlerdir. Diğer fırka/mezhep makâlât yazıcılıklarını da büyük ölçüde etkileyen bu tasnif şekli, tebliğimizin konusu olan Âmidî'yi de etkilemiştir. Nisbesinden de anlaşılabileceği gibi aslen Amid/Diyarbakırlı olan Âmidî, fırkaları yetmiş üç fırka esasına göre tasnif ederken fırkaları sekiz ana gruba ayırmış ve her birinin alt gruplarına değinerek fırkaların kurucuları ve kısaca savundukları fikirlere değinmiş, ardından da el-Fırkatu'n-Nâciyye'nin Eş'arîler, Selefî çizgideki Ashabul Hadis ve Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat olduğunu belirtmiştir.

Yaptığı tasnif ile Adududdin el-Îcî (756/1355), başta olmak üzere Eş'ârî geleneğe bağlı bazı alimler üzerinde etkin olan Âmidî, Fırka-i Nâciye dışında kalan ve ehl-i bid'at olarak tanımladığı fırkaları, dünyadaki hükümleri bağlamında değerlendirmiştir. Buna göre hulul ve hz. Peygamber'in getirdiğini inkar gibi küfürde tevili kabil olmayan hususlar müstesna, savundukları görüşlerinden dolayı onların tekfir edilemeyeceklerini savunmuştur. Pek çok kelamcının "öteki" olarak algıladığı diğer fırka/mezhep mensuplarını tekfir ettikleri göz önüne alındığında Âmidî'nin kendilerinden farklı düşünen fırka/mezhep mensuplarının tekfirine karşı çıkması dikkate değer bir husustur. Ancak her ne kadar tekfirlerine karşı çıkıyorsa da onun, belli hususlarda kendileri gibi düşünmeyen fırka/mezhep mensuplarını ehl-i bid'at olarak adlandırdığını, bunların helak olacaklarını ve Ahirette cehenneme gideceklerini

savunduğunu; dünyada ise belli istisnalarla birlikte onları mürtet-hükmünde addettiğini görmekteyiz.

Özet olarak, kelam, felsefe ve fıkıh usulünde kendi döneminin en büyük otoriteleri arasında yer alan ve bu hususlarda sürgünü göze alacak kadar cesurane fikirler ileri süren Âmidî'nin, mezhepler tarihi yazıcılığı bağlamında değerlendirildiğinde pek de yenilikçi bir tutum izlemediği, fırkaları hak ve batıl olarak kesin çizgilerle ayırdığı, yetmiş üç fırka rivayetine bağlı kalarak çok da sağlıklı olmayan bir tasnif yöntemini benimsediği görülmektedir. Ancak durum her ne olursa olsun Hicri altıncı asrın sonu ve yedinci asır başlarında Eş'ârî geleneğe mensup Amidli bir alimin, fırkalara bakışını yansıtmaya açısından eserinde verdiği bilgilerin dikkate değer olduğunu söylemek mümkündür.